

Література

1. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закону України від 05 липня 2012 року № 5076-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

4. Уповноважений МВС назвав кількість українців, зниклих безвісти за особливих обставин. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/u-mvs-nazvali-kilkist-zniklih-bezvisti-ukrajinciv-308634/>

5. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-533-7-15>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пчеліна Оксана Василівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства,*

*Харківський національний університет внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

У сучасних умовах реформування системи кримінальної юстиції України питання реалізації права на захист у кримінальному провадженні набуває особливої значущості. Ефективність захисту прав і свобод особи в межах кримінального процесу є важливим індикатором рівня правової держави, а також одним із ключових чинників довіри суспільства до органів правопорядку та судової влади.

Конституційна гарантія права на захист є фундаментальною засадою кримінального провадження, яка має забезпечувати не лише формальне, а й реальне, дієве використання процесуальних механізмів, спрямованих на захист особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності, забезпечення справедливого розгляду справи, рівності сторін і дотримання принципу змагальності.

Водночас сучасні виклики, зумовлені суспільними трансформаціями, розвитком правових стандартів, а також впливом воєнного стану, суттєво ускладнюють практичну реалізацію права на захист у кримінальному провадженні. Обмеження певних прав і свобод, зміна процесуальних процедур, впровадження спеціальних норм, які регулюють кримінальні провадження в умовах воєнного стану, ставлять перед правозахисниками, адвокатами, слідчими та суддями нові завдання щодо забезпечення належного рівня гарантій для особи. З огляду на що виникла нагальна потреба здійснити глибокий аналіз правових механізмів, які функціонують у системі кримінального процесу, зокрема в контексті новітніх законодавчих змін і міжнародних стандартів захисту прав людини. Вивчення особливостей реалізації права на захист дозволяє не лише окреслити сучасний стан правозастосовної практики, але й виробити системні пропозиції щодо її покращення й удосконалення процесуальних гарантій для кожної особи, яка опинилася у сфері кримінального провадження.

Як зазначає В.В. Топчій, «введення воєнного стану внесли свої корективи в роботу органів судової влади, правоохоронних органів, адвокатури, прокуратури, нотаріату тощо. Тому передусім постало питання щодо внесення змін до процесуального законодавства, яке б регламентувало окремі питання щодо здійснення судочинства, досудового розслідування і враховувало реалії умов воєнного стану» [1, с. 235]. Зокрема, ці зміни стосуються й механізму реалізації права на захист у кримінальному провадженні через призму особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану [2]. Як указують Ю.В. Циганюк, М.С. Гончаров, «запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року та його періодичне продовження до сьогодні суттєво внесло зміни у адвокатську діяльність. Органи адвокатського самоврядування своєчасно реагували та реагують на потреби не лише адвокатури, але й суспільства: оперативна допомога адвокатам-переселенцям та їх сім'ям, надання матеріальної допомоги, звільнення від сплати щорічних внесків для розвитку адвокатського самоврядування, волонтерська діяльність адвокатів, розширення мережі офіційних представництв адвокатури України закордоном, правова допомога військовослужбовцям, військовим адміністраціям тощо» [3, с. 1118].

Так, у сучасних реаліях воєнного стану фундаментальні гарантії реалізації права на захист у кримінальному провадженні залишаються ключовою складовою правової системи. Зокрема, право на призначення захисника, конфіденційність спілкування з адвокатом, а також право на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є «непохитними і недоторканими» навіть в умовах обмеження певних свобод і процесуальних змін. Водночас воєнний стан вносить свої корективи у процедури здійснення захисту, що проявляється у низці особливостей:

- спрощені та прискорені процедури призначення захисника;
- ускладнення доступу адвокатів до підзахисних, які перебувають у зонах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або в ізоляції;
- підвищені вимоги до кваліфікації захисників, особливо у кримінальних провадженнях, пов'язаних із військовими злочинами чи державною таємницею;
- ширше використання дистанційних (онлайн) форм участі в кримінальному провадженні;
- адаптація системи безоплатної правничої допомоги до нових умов, особливо для військовослужбовців, переміщених осіб та потерпілих від бойових дій.

У практичній площині це означає, що адвокати нерідко змушені працювати в умовах оперативних рішень і підвищеного ризику, реагувати на непередбачені обставини, забезпечуючи при цьому дотримання процесуальних гарантій на максимально можливому рівні. Можливість фізичного контакту із підзахисним часто замінюється дистанційними засобами зв'язку, такими як відеоконференції або телефонний зв'язок, що, з одного боку, дає змогу уникати затримок у процесі, а з іншого – може впливати на якість підготовки захисту. Важливим аспектом є і психологічна підтримка осіб, які залучені до кримінального провадження в умовах воєнного стану. Захисники повинні не лише надати кваліфіковану юридичну допомогу, а й сприяти стабілізації емоційного стану підзахисних, які пережили травматичні події чи перебувають в умовах підвищеної небезпеки.

Зважаючи на вищенаведене, з метою подолання труднощів з реалізації права на захист у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану доцільним є впровадження комплексних заходів, серед яких: розробка чітких алгоритмів дій для адвокатів у надзвичайних ситуаціях; удосконалення нормативної бази для забезпечення рівного доступу до захисту незалежно від місця перебування особи; розширення можливостей дистанційної участі в провадженні із дотриманням стандартів конфіденційності й повноти захисту; активізація інституційної підтримки адвокатів з боку органів адвокатського

самоврядування, профільних асоціацій і міжнародних організацій; проведення освітніх заходів щодо специфіки роботи під час воєнного стану для забезпечення належної кваліфікації захисників.

Отже, можна стверджувати, що реалізація права на захист у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану є складним і динамічним процесом, який вимагає постійного вдосконалення як на законодавчому, так і на практичному рівнях. Забезпечення дієвих гарантій захисту є не лише питанням юридичної техніки, а й ціннісним орієнтиром для всієї правової спільноти в період суспільних потрясінь і загроз. Саме це дозволяє зберігати довіру до системи правосуддя, захищати гідність і права людини навіть у найскладніших умовах, і водночас сприяє поступу України на шляху до верховенства права та інтеграції в європейський правовий простір.

Література

1. Топчій В.В. Особливості здійснення та реалізації кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Ірпінський юридичний часопис*. 2024. Вип. 2 (15). С. 233–242. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-233-242](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-233-242)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n2054>
3. Циганюк Ю.В., Гончаров М.С. Дотримання гарантій адвокатської діяльності в Україні в умовах воєнного стану: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1117–1123. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.167>.